

Katona Csete

A VIKING, AKI MAGYAR KIRÁLYT ÖLT

Egy középkori izlandi saga magyar vonatkozásai*

A forráshiánnyal küszködő magyar középkortudomány számára minden újonnan felbukkanó, vagy még nem tárgyalt kútfő becses értékkel bírhat.¹ Ez akkor is igaz, ha az adott forrás keveset ad hozzá a már ismert köztörténeti adatokhoz, mivel kultúrtörténeti vonatkozásban így is figyelemre méltó lehet. A következőkben egy 14. században pergamenre vetett izlandi történet, az *Örvar Odds saga* magyar vonatkozásait tárgyalom, melynek elbeszélése szerint egy bizonyos „Nyilas” Odd (óészakiul: Örvar Oddr) nevű skandináv harcos egy meg nem határozott időszakban részt vett a magyar belviszályokban, ahol saját maga végzett a magyar királlyal.

A forrásrészletet korábban egyáltalán nem tárgyalta a hazai szakma, annak ellenére sem, hogy nemrégiben is voltak törekvések a skandináv források magyar történelemmel kapcsolatos részeinek vizsgálatára.² A hiánypótlás kedvéért a forrásrészletet magyar fordításban is közlöm. A saga műfajának bemutatása és a cselekmény rövid felvázolása után a számunkra meghatározó passzust veszem górcső alá, annak kézirati és szövegfilológiai összefüggéseivel együtt. A középkori izlandi saga-irodalomban mindenképpen ritkának számító magyarországi helyszín alapján kijelenthetjük, hogy a Magyar Királyság nem volt teljesen ismeretlen terület a messzi északon. A tanulmányban megkísérlem felmérni annak a lehetőségét, hogy a Skandináviában Magyarországról megőrzött forrásrészlet származhat-e első kezű informátoroktól; azaz mi lehet a történelmi magja „Nyilas” Odd magyarországi tevékenységének?

* A tanulmány az EFOP-3.6.1-16-2016-00022 számú projekt támogatásával készült. Külön köszönettel tartozom Slíz Mariannak és Müller Mártának a nyelvészeti részekhez fűzött értékes megjegyzéseikért és szakirodalmi javaslataikért.

¹ *Makk Ferenc*: Külföldi források és a korai magyar történelem (X–XII. század). Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica 102. (1995) 25–41.

² *Szántó Richárd*: Skandináv források adatai a kelet-európai steppére. In: A Kárpát-medence és a steppe. Szerk. Márton Alfréd. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 14.) Bp. 2001. 173–180.; *Miszler Tamás*: Játvarðar saga. A keleti utazás leírása. In: Kor – szak – határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800). Szerk. Fedeles Tamás – Font Márta – Kiss Gergely. Pécs 2013. 11–21.; *Új*: Az Edvárd saga (Saga Játvarðar konúngs hins helga) kelet-angolokkal kapcsolatos részének izlandi kútfőiről. In: Pedagógia, oktatás, könyvtár. Ünnepi tanulmányok F. Dárdai Ágnes tiszteletére. Szerk. Csóka-Jaksa Helga – Schmelczler-Pohánka Éva – Szeberényi Gábor. Pécs 2014. 431–443.; *Laszlovszky József*: A Keleti Új-Anglia és Magyarország. In: *Bárany Attila – Laszlovszky József – Papp Zsuzsanna*: Angol–magyar kapcsolatok a középkorban I–II. Máriabesnyő 2008. I. 115–141.

Az izlandi sagák

Az izlandi sagák a 13–14. századtól lejegyzett irodalmi alkotások. Elsősorban olyan kisebb versekkel tűzdelt prózai művekről van szó, melyeknek cselekménye az ősi időkben játszódik: főleg a viking korszakban (kb. 800–1050) vagy a még régebbi skandináv világban. A lovagi irodalom terjedésével párhuzamosan azonban a sagáknak olyan fajtái is kialakultak, melyek a későbbi időszakok eseményeit örökítették meg.³

A viking kori történeteket elbeszélő sagákat csupán jó két-háromszáz évvel az események után jegyezték le (többnyire névtelen klerikusok), akik a szájhagyomány által fenntartott eseményeket saját fantáziájukkal egészítették ki vagy politikai indíttatásból fogant részletekkel változtatták meg. A művek összeállítása során a sagák szerzői gyakran merítettek más latin vagy óészaki nyelvű forrásokból. A sagák semmiképpen sem tükörképei tehát a múltnak, sokkal inkább a szájhagyomány és az irodalmi ambíciók közös gyermekei.

Ebből fakadóan történelmi vizsgálódásra való felhasználhatóságukat a kezdelektől napjainkig vita övezi. Azok a kutatók, akik szerint a sagák a viking korra vagy annál is korábbi időszakokra nézve nem használhatóak fel történelmi forrásként, kiemelik, hogy ezek a művek nem egykorúak az eseményekkel, elsősorban irodalmi alkotások és egy középkori, keresztény szűrőn keresztül láttatják a múltat. Ennek ellenére ezek a szájhagyomány által megőrzött viking kori elemek – szigorú forráskritika alkalmazásával – az irodalmi torzítások ellenére is felhasználhatónak tűnnek történelmi vizsgálatokra, hiszen számos információt tartalmaznak a viking kor társadalmi struktúrájára és szokásjogára nézve, amelyek igen keveset változtak a sagák lejegyzésének időpontjáig.⁴

Témaköreik szerint a sagák alműfajokba sorolhatók, melyek között a határvonalak nem minden esetben különíthetők el élesen. A történelmi témákat feldolgozó izlandi „nemzetségi sagák” (*Íslendingasögur*) és a norvég királyok tetteit megőrkítő „király sagák” (*konungasögur*) az izlandi és norvég társadalom és köztörténet fontos eseményeit dolgozzák fel. Az egykorú eseményekhez a polgárháborús Sturlunga-kor (1180–1264) történetét feldolgozó „egykorú sagák” (*samtíðarsögur*), valamint a latin *vita* hatásait is

³ A saga irodalomról általánosan magyarul lásd *Bernáth István: Saga*. In: Világirodalmi lexikon XII. Szerk. Király István – Szerdahelyi István. Bp. 1991. 374–387.; *Uő: A dolgok és a szavak közötti csapáson*. In: *Uő: Három izlandi történet*. Bp. 1973. 5–28.; *Uő: Nem mondhatjuk, hogy semmi újság*. In: *Uő: Kopasz Grím-fia Egill. A fölperzselt tanya*. Bp. 1995. 594–607. Reprint kiadását lásd *Uő: Nem mondhatjuk, hogy semmi újság*. In: *Uő: Völsunga saga. A Völsungok története. Egy 13. század közepi, izlandi pergamenkódexbe leírt hőstörténet*. (Fontes Boreales) Bp. 2015. 7–20.

⁴ *Gísli Sigurðsson: The Medieval Icelandic Saga and Oral Tradition*. Cambridge 2004. 123–250., 305–309.; *Lars Lönnroth: The Icelandic Sagas*. In: *The Viking World*. Eds. Stefan Brink – Neil Price. London 2008. 304–310.; *Helgi Þorláksson: Hvað er blóðhefnd?* In: *Sagnaþing. Helgað Jónasi Kristjánssyni sjötugum* 10. apríl 1994. Gaf út. Gísli Sigurðsson – Guðrun Kvaran – Sigurgeir Steingrímsson. Reykjavík 1994. 389–414.

felvonultató „püspöki sagák” (*biskupasögur*) csoportjai állnak legközelebb. Az előbbieknél kevesebb történeti forrásértékkel bírnak a lovagi irodalom alkotásainak óészaki fordításai, a „lovagi sagák” (*ridðarasögur*), valamint a homályba vesző legendás múlt heroikus történeteit megörökítő „hajdankori sagák” (*fornaldarsögur*).⁵

Noha a sagák mindegyik típusában nagy számban található mesés elemek, valamint kronológiai és természetföldrajzi pontatlanságok, leginkább az utóbbi két műfaj az, amelyet a történelmi fikcióval lehetne párhuzamba állítani. A kutatás sokáig úgy vélekedett ezekről a művekről, hogy a pusztá szórakoztatás céljával íródott alkotások voltak, s ezt az álláspontot az is igazolni látszott, hogy a szövegekben a dicső skandináv hősök útjába kerülő trollok, sárkányok és egyéb földöntúli szörnyek sokasága is szerepel. Mára már világossá vált azonban, hogy még ezek a történetek is fontos mentalitás- és ideológiatörténeti források a 13–14. századra vagy a még korábbi időszakokra vonatkozóan, így a kutatói érdeklődés is jócskán megnőtt irányukban az utóbbi évtizedekben.⁶

A „hajdankori sagák” is tartalmaznak például verseket az úgynevezett „szkál-dikus” költészetből, melyek többségükben a skandináv énekmondók korabeli alkotásai, és így a viking korra vonatkozó forrásanyag egyik leghitelesebb szelét alkotják. A szkál-dikus versek történelmi hitele az óészaki költészet bonyolult rímelési formuláiból fakad, melyek leghalványabb megváltoztatása is a vers ritmikai összeomlását okozná. Ebből kifolyólag ezeket a verseket nem lehetett egykönnyen átírni, és a prózával ellentétben könnyebben tanulhatók és áthagyományozhatók voltak, megőrizve ezzel az eredeti, viking kori (vagy korábbi) tartalmat.⁷ A „hajdankori sagák” esetében a viking kornál távolabbi múlt (például a népvándorlás korának) emlékei is felsejlenek, melyek egy-két kivételes esettől eltekintve nem lehetnek autentikusak. Ebben a fiktív elemekben gazdag műfajban a versek általában önéletrajzi jellegűek voltak: itt ugyanis a saga főhőse – akiről a narratív próza általában egyes szám harmadik személyben beszél – saját maga adja elő, egyes szám első személyben a történeteket. A „hajdankori sagák” verseinek szerzői minden valószínűség szerint maguk a saga lejegyzői voltak, akik a

⁵ A műfajok általános áttekintéséhez további részletes referenciákkal lásd az alábbi tanulmányköteteket: *Old-Norse Icelandic Literature. A Critical Guide*. Eds. Carol J. Clover – John Lindow. Toronto 2005.; *A Companion to Old Norse-Icelandic Literature and Culture*. Ed. Rory McTurk. Malden 2005.; *Old Icelandic Literature and Society*. Ed. Margaret Clunies-Ross. Cambridge 2000.

⁶ *Stephen A. Mitchell: Heroic Sagas and Ballads*. Ithaca 1991.; *Torfi H. Tulinius: The Matter of the North. The Rise of Literary Fiction in Thirteenth-Century Iceland*. Odense 2002.; *Fornaldarsagaerne: Myter og virkelighed. Studier i de oldislandske fornaldarsögur Nordurlanda*. Red. Agneta Ney – Ármann Jakobsson – Annette Lassen. Copenhagen 2009.; *The Legendary Sagas. Origins and Developments*. Eds. Annette Lassen – Agneta Ney – Ármann Jakobsson. Reykjavík 2012.

⁷ Mérvadó kiadásaiak továbbra is: *Finnur Jónsson: Den Norsk-Islandske Skjaldedigning, 1200–1400. I–II*. København 1912–1915. A Brepols kiadó gondozásában jelennek meg az új, kritikai kommentárokkal és angol fordítással ellátott kötetek az ún. SKALD (Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages) sorozatban.

versbetétekkel is további hitelt kívántak adni az elregélt eseményeknek.⁸ Ezeket a műfaji sajátosságokat szem előtt tartva fordulunk most Örvar Odd története felé.

Örvar Odds saga

Az általam vizsgált, körülbelül két fejezetet kitevő passzus egy „hajdankori történet”, az *Örvar Odds saga* része. A történet cselekményét az alábbiakban foglalhatjuk össze. A saga főszereplője „Nyilas” Odd, egy legendás hős, aki több mint háromszáz éven keresztül kalandozik a világban. A történet szerint a Norvégjából származó Oddnak csecsemőkorában embertelenül hosszú életet jósolt egy „völva” (jósno), aki azt is megjövendölte, hogy Oddot Norvégia földjén éri majd a halál, és saját, Faxi nevű lova okozza majd a vesztét. Hogy baljós sorsát elkerülje, Odd megöleti a lovat, és hazáját elhagyva megfogadja: sosem tér vissza szülőföldjére. Vándorlásai során Odd számos helyre – mind kitalált, mind történelmi helyszínekre – elvetődik; köztük Finnországba (*Finnland*), Perm vidékére (*Bjarmaland*), a Kijevi Ruszba (*Garðaríki*), Hunföldre (*Húnaland*), az óriások közé, Bizáncba (*Grikkland*), Jeruzsálembé (*Jórsalaland*) vagy éppen Szicíliába (*Sikiley*). Kalandjai során híres (sokszor más forrásokból is ismert) hősekkel vív meg vagy köt éppen barátságot, és főként permi harcai nyomán mindehnyit hírnevet szerez magának. Útja során Samsø-szigetén berszerekkel,⁹ míg más-
hol szörnyetegekkel, például a mesebeli krakennel is elbánik. Mindenhol mágikus erejű nyílvevesszői – az óriásoktól származó „Gusir ajándékai” (*Gusisnautar*) – segítik, melyekről ragadványnevét, a „Nyilast” is kapja. A továbbiakban Odd az orosz területen (*Garðaríki*) fekvő (!) „Hunföld” (*Húnaland*) királyává válik. Legyőzi a hun Herraud király (*konung*) legjobb harcosait is és elnyeri Herraud lányának, Silkisifnek a kezét. A király halála után így ő örökli a trónt. Öreg korára Oddot újonnan szerzett „hunföldi” királyságából végül a honvágy szólítja haza. A hős hazatérve kigúnyolja a

⁸ *Margaret Clunies-Ross*: Poetry in the fornaldarsögur. In: The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature: Sagas and the British Isles. Preprint Papers of the Thirteenth International Saga Conference, Durham and York 6th–12th August 2006. I–II. Eds. John McKinnell et al. Durham 2006. I. 180–187.

⁹ A berszerek (óészakiul *berserkir*) extázisban harcoló bajnokokként jelennek meg az óészaki irodalomban, akik őrült medve és farkas módjára vonyítottak a csata előtt, és viczorogva rágták saját pajzsuk szélét. A berszerek megítélésével kapcsolatban mai napig tartanak a viták a szakirodalomban, melyekre itt most részletesen nem térek ki. A harci extázist toxikus természetű gombáknak (*Howard D. Fabing*: On going berserk: A neurochemical inquiry. *Scientific Monthly* 83. [1956] 5. sz. 409–415.), Odin viking főisten rituális imádatának (*Jens Peter Schjødt*: The Notion of Berserkir and the Relation between Ódinn and Animal Warriors. In: The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles: Preprint Papers of the Thirteenth International Saga Conference. Durham and York 6th–12th August, 2006. I–II. Eds. John McKinnell – David Ashurst – Donata Kick. Durham 2006. II. 886–892.) és irodalmi toposzoknak is tulajdonították már a kutatók (*Anatoly Liberman*: Berserkir – A Double Legend. *Brathair* 4. [2004] 2. sz. 97–101). Általánosan lásd *Benjamin Blaney*: Berserkir. In: *Medieval Scandinavia. An Encyclopedia*. Eds. Phillip Pulsiano – Kirsten Wolf. Reprint kiadás. New York 2016. 37–38.

gyermekkori próféciát, és meglátogatja elföldelt lovának sírhelyét. A sírhelyen megtalálja a ló koponyáját, mely alól egy mérgekígyó kúszik elő. Ennek harapása végül leteríti Oddot, beteljesítve ezzel a „völvi” jóslatot.

A történet különböző változatokban maradt fenn. A saga egyik kéziratában Odd állomásai között Magyarország is szerepel:

„Odd elért Jeruzsálembé (*Jórsalaland*). Útját a Jordán folyó felé vette, ott levette minden ruháját, ingéből kibújt, és minden holmiját a kezébe vette. Tegezését a hátára vetve keletnek indult a tenger mentén Szíriáig (*til Sýrlands*).

Odd országról országra járt, de útvjáról semmit nem mondanak, mielőtt Magyarországra (*Ungaraland*) ért. Az országban két fiatal király (*konungar II un-gir*) uralkodott, akiket Vilmosnak (*Vilhjálmr*) és Knútnak (*Knútr*) hívtak. Apai örökségük folytán szégyenben éltek; Vilmos volt közülük az idősebb és egyedül kívánta gyakorolni a hatalmat, ám Knút nem hagyta ezt. A sorsuk az volt, hogy ellenszenvet és békétlenséget tartsanak fenn.

Úgy tartják, Vilmos tapasztaltabb volt a harcban és fizikailag erősebb. Knútnak így menekülnie kellett és sok embert veszített. Elhagyta királyságát és mindenhol, akit csak talált, maga köré gyűjtött.

Úgy esett, hogy Odd személyesen Knút királyhoz érkezett találkozóra és felajánlotta neki szolgálatait. A király megkérdezte, ki ő, Odd pedig megmondta. Knút király így szólt: – Te vagy az aki, korábban Perm vidékén (*Bjarmaland*) járt? – Igen, mondta Odd, jártam ott. Erre a király így felelt: – Üdvözlégy hát minálunk; légy seregem vezére.

Immár sokan sereglettek Knúthoz, aki ezután seregével visszaindult saját országába. Odd a következőket mondta Knútnak: – Azt akarom, hogy embereket küldj a királyhoz, testvéredhez, és ajánlj neki békét, egyenlőséget és egyenlő területeket a királyságból! A király válaszolt: – Akaratom úgy kívánja, hogy Te menj!

Odd 120 emberrel (*C manna*)¹⁰ útnak indult. Megtalálta Vilmos királyt, akinek előadta testvére ajánlatát. Vilmos azt mondta, nem osztaná meg jobban királyságát Knút királlyal most, mint ennek előtte. Odd azt válaszolta neki, hogy minden bizonnyal jobb, ha tudja, hogy Knút a jussa után fog jönni. A gondotakkal váltak el egymástól.

Odd Knút királyhoz ment és elmesélte, hogyan esett a dolog, és hogyan utasított el minden békére törekvés. Ezt követően útnak indították seregüket Vilmos király ellen, és amint összetalálkoztak, tüstént hatalmas harcba bocsátkoztak egymással. Odd olyan keményen tört előre, hogy megtörte Vilmos seregének pajzsfalát és végül keresztüldöfte kardjával a királyt is. Vilmos elesett és vele sokan mások.

¹⁰ A sagában 100 szerepel (római C-vel írva), ez azonban valójában 120 embert jelentett a korabeli izlandi számhasználat szerint.

Győzelmi kiáltás zúgott végig az egész seregen. Knút király ekkor leállította a harcot és mindenkinek békét ajánlott (*bjóða öllum mönnum grið*). Az egész nép (*öll alþýða*) elismerte őt; mindenki felesküdünt rá és megkeresztelkedett (*gáfu þar til trú sína*). Ezután Knút berendezkedett királyságában és Oddot minden áron maga mellett kívánta tartani.

Odd verse pedig így hangzik a [királyi] ajánlatról:

„Nem találtam, a magyarok előtt,
két királyból, daliás termetűt,
egy urat, kit jussát követelni
őszintén támogattam.”

Odd ott maradt egy ideig, hogy aztán néhány hónap elteltével elunja magát, mondván nem késlekedhet ott tovább. A király igyekezett tartóztatni őt, ám Odd hajthatatlan maradt.¹¹

Első olvasatra a történet kitalációnak tűnik, melyet a saga anonim szerzője több forrásból gyúrt össze. A magyarországi történetyszál különösen hiteltelennek hat – nem csupán a Magyarországra specifikus nevek hiánya miatt (a magyar királyok skandináv neveket kaptak), hanem a királygyilkosság, a kettős királyság és a legenda hős szokatlanul nagy magyarországi befolyása miatt is. A „hajdankori saga” műfaji sajátosságaiból adódóan Odd Magyarországról költött verse sajnos szintén nem első kézből származó, egykorú „bizonyítéka” a prózában elregélt eseményeknek. Ahogy arra az elkövetkezőkben igyekszem azonban rámutatni, elképzelhető, hogy a saga magyarországi epizódja valós történelmi tapasztalatokból is merített.

A saga kéziratai és felhasznált (írott) forrásai

A történettudomány az utóbbi évtizedekben a forrásszövegek egészének filológiai vizsgálatát szorgalmazza azzal szemben, hogy kiragadott forrásrészleteket egyszerűen hitelesnek vagy hiteltelennek minősítsünk.¹² Hogy megértsük, egy-egy forrásrészlet miért került az adott műbe, tisztában kell lennünk a mű egészének narratív struktúrájával és a tágabb kontextussal is: ki, hol, mikor és legfőképpen miért írta az adott szöveget (vagy szöveghelyet).

Ennek fényében különösen fontos egy narratív történet összetétele és annak változásai. Nem véletlen, hogy több középkori elbeszélés többféle verzióban is

¹¹ A fordítást a saga mérvadó, Boer-féle 1888-as szövegkiadása alapján készítettem: Örvar-Odds saga. Hrsg. Richard Constant Boer. Leiden 1888. 117–139. Újabb kiadásában lásd Örvar-Odds saga. Hrsg. Richard Constant Boer. Halle 1892. 65–67.; Örvar-Odds saga. In: Fornaldar Sögur Nordrlanda I–III. Gaf út. Carl Christian Rafn. København 1829. II. 539–540. A versrészletet külön is lásd *Finnur Jónsson*: Den Norsk-Islandske Skjaldedigtning i. m. II/B. 337. Az eredeti szöveget lásd a mellékletben.

¹² *Chris Wickham*: Framing the Early Middle Ages. Europe and the Mediterranean, 400–800. Oxford 2005. 8.

fennmaradt, az őket megőrző kódexek pedig egyéb műveket is tartalmaznak. Egy-egy kézirat összeállítása aligha *ad hoc* módon történt. Az izlandi sagákat tartalmazó kéziratok sem véletlenszerűen kiválasztott sagák kompilációi, hanem tudatos összeállítások, melyek kontextusában a sagák cselekménye új értelmet nyer. Ugyanúgy a rejtett ideológiai üzenetek miatt volt fontos egy-egy saga eseményeinek megváltoztatása is. Ezt a folyamatot jól jelzik a különböző kéziratok variánsai, melyek sokszor annyira különbözhetnek egymástól, hogy az is felmerül, vajon érdemes-e ugyanannak a sagának tekintenünk a két változatot, vagy célravezetőbb lenne két külön történetként értelmeznünk őket.¹³ Mind a diakronikus (a szöveg változásait vizsgáló), mind a szinkronikus (a kéziratok összetételét vizsgáló) filológiai módszerek alkalmazása szükséges a fentebb ismertetett forrásrészlet tágabb kontextusba helyezéséhez.

Az *Örvar Odds saga* volt az egyik legkedveltebb és az egyik elsőként lejegyzett „hajdankori saga” a középkorban. Legkorábbi kézirata a 14. századból származik és egy elveszett, 13. századi eredetin alapul. A kézirat a Holm Perg 7 4to néven ismeretes, és jelenleg a stockholmi svéd Királyi Könyvtárban (*Kungliga bibliotek*) őrzik. A kézirat sorsa egészen addig ismeretlen, amíg Jorgen Seefeld könyvgyűjtő tulajdonába nem került, akitől a svéd hadsereg szerezte meg 1657–1658-ban.¹⁴ Ez a legelső északi kézirat, mely egynél több „hajdankori sagát” tartalmaz. Az első „hajdankori sagát” a szintén 14. századi *Hauksbók* nevű kódex őrzi, de ebben csak egyetlen ilyen mű található, más műfajú sagák, valamint természetföldrajzi és teologikus művek mellett. A Holm Perg 7 4to sem csupán „hajdankori sagák” gyűjteménye. Megtalálható benne az (egyébként magyar fordításban is olvasható) *Egils saga* egy töredéke, amely egy „nemzetségi saga”, valamint a „lovagi sagák” csoportjába tartozó *Konráðs saga keisarasonar* egy része is. A kevert stílusú művek egy kéziratban történő megjelenése azt sugallja, hogy a „hajdankori sagát” a korabeli izlandiak nem különítették el más művektől ebben az időszakban.¹⁵ (A műfaj a 15. században terjed el.)

A Holm Perg 7 4to tartalmazza a saga legkorábbi variánsát, az „S-változatot”, ám nem ez a legismertebb. A markáns eltéréseket tartalmazó fiatalabb „A” (AM 343 4to) és „B-változat” (AM 471 4to) már a 15. századból származik.¹⁶ A saga két igen eltérő variánsa („A, B” és „S”) közötti átmenetet képvisel a szintén korai

¹³ Hans Jacob Orning: *Legendary sagas as historical sources*. *Tabularia* 15. (2015) 60.

¹⁴ *Katalog öfver Kong. Bibliotekets. Fornisländska och fornorska handskrifter*. Red. Vilhelm Gödel. Stockholm 1897–1900. 45–47.

¹⁵ Ármann Jakobsson: *The Earliest Legendary Saga Manuscripts*. In: *The Legendary Sagas. Origins and Developments*. Eds. Annette Lassen – Agneta Ney – Ármann Jakobsson. Reykjavík 2012. 21–32.

¹⁶ Létezik még egy „E-változat” is, ezt azonban többnyire az „A” és „B” egy késői variánsának tartják. Fulvio Ferrari: *Gods, Warlocks and Monsters in the Örvar-Odds saga*. In: *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature: Sagas and the British Isles*. Preprint Papers of the Thirteenth International Saga Conference, Durham and York 6th–12th August 2006. I–II. Eds. John McKinnell et al. Durham 2006. I. 241. A kéziratok közötti összefüggéseket Boer állapította meg a sagához írt előszavában. A történetek változásaira szintén tőle lásd *Richard Constant Boer: Über die Örvar-Odds saga*. *Arkiv för*

(de az „S”-nél fiatalabb) „M-változat” (AM 344a 4to). A legtöbbet használt modern kritikai kiadás és fordítás az „A-változat” alapján készült.¹⁷

Számunkra leginkább az „A” és az „S” változat közötti különbségek a lényegesek, két okból is; egyrészt ez a két verzió áll egymástól szövegét tekintve a legtávolabb, másrészt a magyarországi epizód csak az „S-változathoz” ismert. Az „A-változat” elbeszélése a Szentföldre érkezéstől eltér az eredeti, 13. századi történettől. Míg – amint láttuk – az „S-ben” a Szentföld utáni következő helyszín Magyarország volt, addig ez a fiatalabb „A” és „B” változatokból teljesen kimaradt; az epizód helyét egy keselyűvel való kaland, az óriások földje tölti ki, valamint az Odd örök ellenségével, Ögmunddal folytatott végtelen csatározások. A fiatalabb verziók jóval hosszabbak is a korábbiaknál, és csak a saga végén veszik fel újra az eredeti fonalat, amikor Odd Hunföld királyává válik. Ögmund valójában teljesen új szerepet kap: míg az „S-változatban” csupán kétszer találkozunk vele, addig az újabb verziókban egyértelműen a saga másik főszereplőjévé, Odd legyőzhetetlen ellenfelévé válik.

A magyar epizód maradványait felfedezhetjük az „A” változatban is, ahol Odd szintén két király harcába avatkozik be – immár Franciaországban. Az események itt azonban másként alakulnak: a két király Hróar és Hjórolf (nem Vilhjálmr és Knútr), akik nem édes-, hanem csupán unokatestvérek. A trónt Hróar, Hjórolf apjának megölése során szerezte meg, a csatában pedig nem Odd kardja („S”), hanem nyílveszője végzett vele. A saga 15. századi másolói a magyar epizódot nem tartották lényegesnek, ezért eseményein változtatva csak bizonyos elemeit tartották meg a narratívában, azt is kissé esetlenül beékelve az Ögmunddal vívott utolsó harcok közé.

Magától adódik a kérdés, hogy miért volt lényegesebb a magyar epizód az eredeti változatban? Erre a választ a saga kéziratának összetétele adhatja meg. A már említett Holm Perg 7 4to kézirat hat történetet tartalmaz, melyek között az *Örvar Odds saga* mellett még három „hajdankori saga”: a *Hrólfs saga Gautrekssonar* (Gautrekfia Hrolf története), a *Jómsvíkinga saga* (A Jómsvíkingek története) és az *Ásmundar saga kappabana* (Bajnokölő Asmund története) is helyett kapott. Ahogy már fentebb említettem, a kéziratban található még a *Konráðs saga keisarasonar* („Császárfi Konrád története”) nevű lovagi mű egy részlete és egy klasszikus „nemzetségi saga”, az *Egils saga Skallagrímssonar* egy töredéke is.¹⁸ A magyar történetek számára min-

nordisk filologi 8. (1892) 97–139.; illetve *Uð: Weiteres zur Örvar-Odds saga*. Arkiv för nordisk filologi 8. (1892) 246–255.

¹⁷ Örvar-Odds saga. In: Fornaldar sögur Norðurlanda I–III. Gaf út. Guðni Jónsson. Reykjavík 1954. II. 159–322.; Arrow-Odd: A Medieval Novel. Trans. Paul Edwards – Hermann Pálsson. New York 1970.; Arrow-Odd. In: Seven Viking Romances. Trans. Paul Edwards – Hermann Pálsson. Suffolk 1985. 25–137.

¹⁸ Eredetileg a kézirat egy nagyobb könyv része volt, melynek csak egy része maradt fenn az AM 580 4to jelzetű kéziratban. A kézirat 1706-ban került Árni Mágússon gyűjteményébe Christen Wormtól, Sjælland későbbi püspökétől. Négy szöveg található benne: a töredékes Elís saga ok Rósamundu és a szintén részlegesen fennmaradt Flóvents saga, valamint két másik izlandi lovagi történet, a Bærings

den bizonyral többnyire ismeretlenek ezek a források, ám tartalmi összefoglalásukra itt ennek ellenére sem vállalkozhatok. Annyit érdemes kiemelni, hogy a kézirat mindegyik történetében központi szerepet kap a királyi hatalom ideálja. Ezt különösen remekül példázza, hogy az igen hosszú *Egil sagából* is csupán az a töredék került a kéziratba, amelyben a norvég király, Széphajú Harald (872–931?) uralma alá hajtja Norvégia nagy részét, az alattvalók pedig hűen szolgálják őt.¹⁹ Egy másik példa a szintén töredékes *Jómsvíkinga saga*, mely más változatokhoz képest jóval megengedőbb a (dán) királyokat illetően, míg a más verziókban megtalálható, királyokat gúnyoló részek kimaradtak belőle.²⁰

Ebbe a narratív technikába illeszkedik az *Örvar Odds saga* korai verziója is, melyben központi szerepet kap Odd keresztény hitre térése és különböző királyok alatti szolgálata, ami abban tetőzik, hogy végül ő maga is Hunföld (*Húnaland*) keresztény királyává válik. A kéziratban található történetek hasonlóképp dicsőítik a királyi szolgálatot. Ennek történelmi okait a 13. századi Izlandon kell keresnünk, ahol a norvég koronának való alávettség idejében csak a királyi (norvég) udvaron keresztül lehetett karriert befutni.²¹ A kézirat forrásainak tudatos összeválogatásába és a megfelelő saga részletek sorába szervesen kapcsolódik az *Örvar Odds saga* és annak magyarországi epizódja.

Kérdés, hogy miért éppen Magyarország szerepel az epizód helyszínéként? Ehhez ismernünk kell a szöveg forrásait. A saga (avagy a kézirat) szerzőjének kiléte ebben sokszor nagy segítséget nyújt, ám mint a sagáknál általában, itt is ismeretlen szerzővel állunk szemben.

A saga szerző számos írott forrást és szájhagyományból vett történetet is felhasználó műve elkészítéséhez.²² A történet szerteágazó történelmi, mitologikus és földrajzi spektrumáról többen is megjegyezték, hogy sokkal inkább íróasztal mellett összeállított munkáról van szó, mint a norvég szájhagyományból származó, viking kori történetek gyűjteményéről.²³ Az írott előképek között szerepel

saga és Mágus saga. A Mágus saga után következett a Hrólfs saga Gautreksonar, amely (jelenleg) már a Holm Perg 7 4to része. Az eredeti könyv tehát több „lovagi” sagát is tartalmazott. Az első 19 folio és a kézirat vége eltűnt. *Pórdís Edda Jóhannesdóttir – Veturliði Óskarsson*: The Manuscripts of Jómsvíkinga saga. A Survey. Scripta Islandica 65. (2014) 16–19.

¹⁹ Kopasz Grím-fia Egill. A fölperzselt tanya. Ford. Bernáth István. Bp. 1995. 7–14.

²⁰ *Pórdís Edda Jóhannesdóttir*: Þrjár gerdir Jómsvíkinga sögu. Gripla 28. (2017) 73–102.; *Jóhannesdóttir, Þ. E. – Óskarsson, V.*: The Manuscripts of Jómsvíkinga saga i. m. 18.

²¹ *Tulinus, H. T.*: The Matter of the North i. m. 160–162.; *Fulvio Ferrari*: Mouvançe des Textes und Feudale Reinterpretation. Das Beispiel der Örvar-Odds saga. In: Neue Ansätze in der Mittelalterphilologie – Nye veier i middelalderfilologien. Hrsg. Susanne Kramarz-Bein. Frankfurt am Main 2005. 207–215.

²² A saga forrásairól lásd *Martin Arnold*: „Við þik sættumsk ek aldri”. Örvar-Odds saga and the Meanings of Ögmundur Eyþjófsbani. In: Making History. Essays on the forndalársögu. Eds. Martin Arnold – Alison Finlay. London 2010. 85–87.; *Paul Edwards – Hermann Pálsson*: Sources and parallels of Arrow-Odd. In: Seven Viking Romances. Trans. Paul Edwards – Hermann Pálsson. Suffolk 1985. 282–288.

²³ *Jónas Kristjánsson*: Eddas and Sagas. Iceland’s Medieval Literature. Trans. Peter Foote. Reykjavík 1997. 358.; *Arnold, M.*: „Við þik sættumsk ek aldri” i. m. 86.

Snorri Sturluson – 13. századi izlandi oligarcha – *Heimskringláj*a, mely a norvég királyok történeteit dolgozza fel.²⁴ A Snorri unokaöccse, Sturla Þórðarson által szerzett „király saga”, a *Hákonar saga Hákonarsonar* norvég-lapp és finn összecsapásai és kereskedelmi jelenetei is inspirálták Odd baltikumi kalandjait.²⁵ Szintén a témakörhöz kapcsolódik a norvég Ohthere utazása. Ohthere egy norvég kereskedő volt, aki a 9. század végén Alfréd angolszász király (871–899) szolgálatában állt, és akinek kereskedelmi útjáról jelentést is tett. Ez a legkorábbi fennmaradt feljegyzés az északi területeken és a Baltikumban folytatott kereskedelmi tevékenységről, melyet az *Örvar Odds saga* szerzője szintén ismerhetett.²⁶

A saga intertextuális kapcsolatokat mutat más, nagyjából korabeli sagákkal is, bár sokszor kétséges, melyik történet befolyásolta a másikat. Az Olaf Tryggvason norvég király (995–1000) egyik sagájába beépített rövid legendás történet, a *Norna-Gests þáttir* hőse ugyanúgy tagadja meg a pogány próféciaát és tér keresztény hitre, mint Odd.²⁷ A berszerekkel vívott csatát Samsø-szigetén pedig, mind a dán történetíró Saxo Grammaticus, mind a *Hervarar saga ok Heiðreks* nevű „hajdankori” történet fenntartotta.²⁸ A sagában felbukkanó karakterekből – Silkisif hercegnő (*dróttning*) vagy Jólf vitéz (*karl*) –, valamint a *viðförull* („messze utazott”) jelzőből ítélve a saga szerzője ismerhette a 12. században írt, kelet-európai cselekményű *Yngvars saga víðförlát* is, melyben az említett szereplők szintén megjelennek.²⁹

A magyarországi epizód részben szintén az írott forrásokból nyert tudásanyagon nyugszik. A norvég királyok történeteinek gyűjteményében, a *Heimskringlában* szereplő *Magnússona saga* szerint a norvég király, Jeruzsálemjáró Sigurd (1103–1130) Oddhoz hasonlóan a Szicília–Jeruzsálem–Szíria útvonalat járta be, miközben áthaladt Magyarországon is. A norvég király érkezése a magyar tudományosság előtt is

²⁴ *Snorri Sturluson*: Heimskringla I–III. Gaf út. Bjarni Aðalbjarnarson. (Íslenzk Fornrit 26–28.) Reykjavík 2002. Snorriról magyarul lásd *Gyönki Viktória*: A politikus Snorri Sturluson. Az izlandiak és a norvég királyok viszonya a középkorban. Aetas 33. (2018) 1. sz. 5–15.

²⁵ *Hákonar saga Hákonarsonar* I–III. Gaf út. Þorleifur Hauksson – Sverrir Jakobsson – Tor Ulset. (Íslenzk fornrit 31.) Reykjavík 2013. I. 252–253., 271.

²⁶ *The Terfinnas and Beormas of Ohthere*. Trans. Alan S. C. Cross. London 1981. Felmerült, hogy maga Odd lenne a történelmi Ohthere. *Boer, R. C.*: Örvar-Odds saga i. m. 102–105.; *Nona Kershaw Chadwick*: The beginnings of Russian history: An inquiry into sources. Cambridge 1946. 147. Ez az elmélet azonban nem talált támogatókra a modern kutatóknál.

²⁷ *Sögubáttir af Norna-gesti*. In: Fornaldar Sögur Norðurlanda I–III. Gaf út. Carl Christian Rafn. København 1829. I. 311–342.

²⁸ *Saxo Grammaticus*: Gesta Danorum. History of the Danes I–II. Ed. Kastren Friis-Jensen. Trans. Peter Fisher. Oxford 2015. I. 344–345.; *Hervarar saga ok Heiðreks konungs*. In: Fornaldar Sögur Norðurlanda I–III. Gaf út. Carl Christian Rafn. København 1829. I. 419.

²⁹ *Yngvars saga víðförla*. Jámte ett bihang om Ingvarsinskrifterna. Utg. Emil Olson. København 1912.; *Yngvars saga víðförla*. In: Fornaldarsögur Norðurlanda I–III. Gaf út. Guðni Jónsson. Reykjavík 1954. II. Angol fordítást lásd *Yngvar's Saga*. In: Seven Viking Romances. Trans. Paul Edwards – Hermann Pálsson. Suffolk 1985. 44–68.

ismert.³⁰ Az epizód azonban a két királlyal, a polgárháborús állapotokkal és a magyar szolgálatba lépő vikingekkel erőteljesen eltér a *Heimskringla* szűkszavú királyi itineráriumától: „Sigurd elhagyta Konstantinápolyt (...) először Bulgáriába ment, majd Magyarországon, Pannónián és Svábföldön át Bajorországba. Ott találkozott Lothár római császárral, aki remek fogadtatásban részesítette; ellátta [seregét] felde-
rítőkkel és piacokkal, amikor bármi szükségük támadt.”³¹

Szigorú szövegfilológiai alapokon azt mondhatnánk, hogy az útvonalat az *Örvar Odds saga* összeállítója Jeruzsálemjáró Sigurd történetéből merítette, míg az ott történeteket egyszerűen kitalálta, hogy mondanivalóját – a keresztény monarchia dicsőítését – egy újabb egzotikus helyszínnel is nyomatékosítsa.

Nem elképzelhetetlen azonban, hogy az események viking kori, valós tapasztalatokon alapszanak, melyeket a saga szerzője összekevert vagy tudatosan átalakított. Hogy ezt a hipotézist teszteljük, fel kell mérnünk, milyen mértékben meríthetett a szerző a szájhagyomány által fenntartott történetekből és milyen ismeretekkel rendelkezett a korabeli Kelet-Európáról. Végül pedig össze kell vetnünk a sagában leírtakat más történelmi forrásokból származó ismereteinkkel, megvizsgálva annak a valószínűségét, hogy skandináv harcosok vajon részt vehettek-e a magyar urak közötti beháborúkbán a késői viking korban.

A saga szóbeli hagyományon nyugvó forrásai

Az bizonyos, hogy *Örvar Odd* alakja és a vele azonosított történetek egy része nem a saga-szerző(k) szüleménye, hanem korábbi szóbeli beszámolókon alapul. Oddot ugyanis más források is ismerik, melyekre már több kutató is felhívta a figyelmet. Saxo Grammaticus Arvaroddusként említi azt az Oddal azonosítható hőst, aki berszerekkel vív meg Samsø-szigetén.³² Odd két másik óészaki nyelven írt forrásban is felbukkan, melyek a 8. század közepén Norvégiában vívott brávelliri csata résztvevőjeként írják le (*Brávallaþula*, *Sögubrot af nokkrum fornkonungum*).³³ A két forrást Saxo is ismerte: Oddot név szerint is megemlíti

³⁰ *Szántó R.*: Skandináv források adatai i. m. 175–176.

³¹ „Sigurðr konungr brot af Miklagarði [...] fór utan fyrst á Bolgaraland ok þá um Ungaraland ok um Pannóníam ok um Sváfa ok Bjájaraland. Þar fann hann Lózaríum keisara af Rúmaborg, ok fagnaði hann honum forkunnar vel, fekk honum leiðtoga allt um sitt ríki ok lét halda þeim torg, svá sem þeir þurftu til allra kaupar.” – Magnússona saga. In: *Snorri Sturluson: Heimskringla I–III*. Gaf út. Bjarni Aðalbjarnarson. (Íslenzk Fornrit 26–28.) Reykjavík 2002. III. 254. A sagák és földrajzi művek gyakran használnak római kori megnevezéseket földrajzi egységekre. Pontosan nem tudjuk, melyik terület határait érthették Pannónián, ám a kifejezés nem azonos Magyarországgal. *Rudolf Simek: Altnordische Kosmographie, Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Berlin 1990. 257.

³² *Saxo Grammaticus: Gesta Danorum* i. m. 344.

³³ *Sögubrot af nokkrum fornkonungum í Dana ok Svía veldi*. In: *Fornaldar Sögur Nordlanda I–III*. Gaf út. Carl Christian Rafn. København 1829. I. 381. A *Brávallaþula* csak Saxo latin próza átíratában maradt fenn.

és a norvégiai Jærenből származtatja.³⁴ A saga 40. fejezetében a Herraud király udvarában játszódó ivőversenyt szintén korábbi, viking kori lakomákon előadott történetek ihlethették.³⁵ Odd alakja tehát tudatos szerkesztés műve lehetett, a szerzőnek pedig nemcsak írott források álltak bőven a rendelkezésére, hanem a különböző, szájhagyományból ismert történetek is eljutottak hozzá.

A saga kerettörténete – a pogány jóslat és következménye – szintén a szájhagyományból származik, még hozzá kelet-európai eseményeken alapszik. A pogány jóslat egy lóról, mely a hős végzetét okozza, párhuzamba állítható a 12. század eleji *Óorosz Öskronikából* ismert Oleg-történettel, amelyben a Kijevi Rusz nagyfejedelme szintén egy, a lova koponyájából kikúszó kígyónak esik áldozatul.³⁶ A két történet közötti párhuzam régóta jól ismert. A kutatók nagy része egyetért abban, hogy az Oleg-történet adta a mintát Örvar Odd sagájához, és nem fordítva. Maga a motívum valószínűleg steppei török eredetre vezethető vissza, ám Bizáncrian is ismert volt, ahonnan ott szolgáló varégek vihették a Kijevi Ruszba, onnan pedig a közvetítésükkel végül Skandináviába is eljutott.³⁷ Oleg (óészaki nevén Helgi) fejedelem szintén skandináv volt, így nem meglepő, hogy a történet az északi világban ekkora népszerűségnek örvendett. Az epizód kiváló példát szolgáltat arra nézve is, hogy a szóbeli történetek Skandináviát Kelet-Európából is elérték, és ismertek voltak az *Örvar Odds saga* szerkesztői előtt is.

Sajnos kevés, Olegéhez hasonló történetet jegyeztek le. Ennek fő okát abban látjuk, hogy a kontinens keleti felén inkább a svéd területekről származó vikingek tevékenykedtek serényebben, akik nem hagyományoztak maguk után az izlandi sagákhoz hasonló irodalmi forrásokat.³⁸ Rúnaköveik ugyanakkor megörökítették a „keleti” utazásokat, megerősítve az olyan szintén fiktívnek tartott személyek történelmi eredetét is, mint az Oddhoz hasonló Ingvár, aki az orosz folyókon lehajózva végül a titokzatos *Serklandban* (valahol a muszlimok lakta területeken) lelte halálát.³⁹

³⁴ *Saxo Grammaticus*: Gesta Danorum i. m. 532–533. 1. jegyz., 550–555.

³⁵ *Lars Lönnroth*: The Double Scene of Arrod Oddr's Drinking Contest. In: *Medieval Narrative: A Symposium*. Eds. Hans Bekker-Nielsen et al. Odense 1979. 94–119.

³⁶ Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája. Szerk. Balogh László – Kovács Szilvia. Ford. Ferincz István. (Magyar Östörténeti Könyvtár 30.) Bp. 2015. 45.

³⁷ *Elena Melnikova*: The death in the horse's skull. The interaction of Old Russian and Old Norse literary tradition. In: *Gudar på jorden. Festskrift till Lars Lönnroth*. Red. Stina Hansson – Mats Malm. Stockholm 2000. 153–168.; *Adolf Stender-Petersen*: The Byzantine Prototype to the Varangian story of the Hero's Death through his Horse. In: *Uð: Varangica*. Aarhus 1953. 181–188.; *Chadwick, N. K.*: The beginnings of Russian history i. m. 145., 156–160.

³⁸ *Póvir Jónsson Hraundal*: The Rus in the Arabic sources: Cultural Contacts and Identity. Doktori (PhD) értekezés. University of Bergen. Bergen 2013. 170.

³⁹ A saga történelmi forrásokkal való legrészletesebb összevetését lásd *Jonathan Shepard*: Yngvarr's expedition to the east and a Russian inscribed stone cross. *Saga-Book* 21. (1984–1985) 222–292. *Serklandra* lásd *Judith Jesch*: Ships and Men in the Late Viking Age: The Vocabulary of Runic Inscriptions and Skaldic Verse. Woodbridge 2001. 103–107.

A skandináv világ távolabbi részein is rendelkeztek bizonyos ismeretekkel Kelet-Európáról, az érett és kései középkor folyamán is. Ennek a tudásnak egy része viking kori eseményekből fakadt, mint azt az *Eymundar þátr hringsonar* is tanúsítja, mely egy, a 11. századi Kijevi Ruszban tevékenykedő viking zsoldos csapat történetét foglalja össze.⁴⁰ Annak ellenére, hogy a történetet a 14. században jegyezték le, eseményeire párhuzamot szolgáltat az *Óorosz Őskronikának* a Bölcs Jaroszláv korabeli beháborúk időszakáról beszámoló része.⁴¹ A „király sagákban” szintén bőséggel találunk Kelet-Európára vonatkozó adatokat.⁴² Az *Örvar Odd saga* újabb, „A” változatában a saga szerzője szintén részletes kelet-európai ismeretekről tesz tanúbizonyságot, amikor felsorolja a nagyobb orosz városokat: Muromot, Rosztovot, Szuzdalt, Novgorodot, Polockot és Kijevet is (óészaki nevéükön: *Móramar, Ráðstófa, Súrsdal, Hólmgarðr, Palteskjuborg, Kænugarðr*).⁴³

Ez a felsorolás kimaradt az „S-változatból”, ám ez nem jelenti azt, hogy a korai verzió szerzőinek ne lettek volna földrajzi ismereteik a régióról. Mint azt fentebb kifejtettem, a Jeruzsálemjáró Sigurd által bejárt útvonalat a korai változat szerkesztői is ismerték. Ezt az útvonalat más északi források, elsősorban földrajzi művek is megerősítik, mint például a saga „S” kéziratával egykorú *Leiðir*: „Szászországból gyalog utazik az ember Magyarországra és onnan, ahogy akarja, keletnek a Ruszba vagy Görögországba, Konstantinápoly városába és onnan Jeruzsálembe mehet.”⁴⁴ Bár a kései források megbízhatatlansága miatt nem tudjuk megerősíteni, könnyen elképzelhető, hogy a dán király, I. Jóságos Erik (1095–1103) is ezen az ismert – a 11. századtól újból megnyíló – zarándokúton jutott el a Szentföldre.⁴⁵ Magyarország (*Ungaraland*) mint földrajzi egység mindenféle különösebb kommentár nélkül szerepel több izlandi sagában is, míg egyéb 14. századi izlandi kozmografikus művek Trákia és Bulgária szomszédjaként meglehetősen

⁴⁰ Eymundar þátr Hringssonar. In: Flateyjarbók. En samling af norske konge-sagaer I–III. Udg. Guðbrandur Vigfússon – Carl Rikard Unger. Christiania 1862. II. 118–134.

⁴¹ Régmúlt idők elbeszélése i. m. 103–114.

⁴² Galina Glazyrina: Information about Eastern Europe in Old Norse sagas and its adaptation for the Nordic audience by saga-authors. In: The Eighth International Saga Conference, Göteborg 11–17 August 1991. The Audience of the Sagas I–II. Ed. Lars Lönnroth. Gothenburg 1991. I. 123–131.

⁴³ Boer, R. C.: Örvar-Odds saga i. m. 187.

⁴⁴ „Af saxlandi er farit fæti til ungara landz & þadan hvort er fara vill i garda austr eda út y grikland til miklagardz borga & sva til Jorsala.” – Simek, R.: Altnordische Kosmographie i. m. 594.

⁴⁵ Ildar Garipzanov: Early Christian Scandinavia and the Problem of Eastern Influences. In: Early Christianity on the Way from the Varangians to the Greeks. Eds. Ildar Garipzanov – Oleksiy Tolochko. Kiev 2011. 22. A magyarországi zarándokútra további referenciákkal lásd Borosy András – Laszlovszky József: Magyarország, a Szentföld és a korai kereszties hadjáratok. In: Magyarország és a kereszties háborúk. Lovagrendek és emlékeik. Szerk. Laszlovszky József – Majorossy Judit – Zsengellér József. Máriabesnyő–Gödöllő 2006. 75–84.

pontosan jelölik meg.⁴⁶ Ebből adódóan a Holm Perg 7 4to szerzői több forrásból is tájékozódhattak a kelet-európai viszonyokról. Ilyen irányú érdeklődésüket sugallja, hogy a kéziratban található hat sagából négy (*Konráðs saga*, *Jómsvíkinga saga*, *Ásmundar saga* és *Örvar Odds saga*) kelet-európai helyszíneken is játszódik.

Mivel a Holm Perg 7 4to kéziratában három írnok kézjegyét is felfedezni vélik a kutatók,⁴⁷ nem elképzelhetetlen, hogy valamelyiküknek az Oleg történetéhez hasonló kelet-európai beszámolók is rendelkezésére álltak. Ezek akár Magyarországon szolgálatot teljesítő skandináv harcosoktól is eljuthattak a meszsi északra, mígnem eltorzított formában, bizonyos elemeket megőrizve, másokat átalakítva vagy mellőzve kerültek bele a saga ezen változatába. De van-e bármilyen emléke ennek a feltételezhető magyarországi szolgálatnak más forrásokban is?

Vikingek Magyarországon

Skandináv eredetű zsoldosokat már Géza fejedelem és Szent István király regnálása alatt is alkalmazhattak Magyarországon. A Kijevből vagy Bizánctól érkező magyarországi rusz-varég kíséret (testőrség) elméletét kidolgozó Györffy György főként Imre herceg *dux Ruizorum* címére, a „rusz” szóból eredeztetett „oroszi” illetőségű helynevekre, „orosz” szavunk másodlagos, „ajtonálló” értelemben használt jelentésére, valamint az analógnak vélt intézmények meglétére (kijevi druzsina, bizánci varég gárda) építette érvelését.⁴⁸ Újabban több tanulmányban is részletesen foglalkoztam a kérdéskörrel, ahol a bizonyítékok összehangolatlanságára hívtam fel a figyelmet.⁴⁹ Ha nem is zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy rusz-varég harcosok Géza és István alatt szolgáltak Magyarországon, a feltevést,

⁴⁶ *Eshter M. Metzenthin*: Die Länder- und Völkernamen im Altisländischen Schrifttum. Pennsylvania 1941. 112–113.; *Simek, R.*: Altnordische Kosmographie i. m. 445–446., 453., 461–462.; *Szántó R.*: Skandináv források adatai i. m.

⁴⁷ *Jóhannesdóttir, Þ. E. – Óskarsson, V.*: The Manuscripts of Jómsvíkinga saga i. m. 16.

⁴⁸ *Györffy György*: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig II. Századok 92. (1958) 573–580.; *Uő*: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára. Bp. 1959. 47., 60., 86–92.; *Uő*: István király és műve. Bp. 2013. 108., 195., 313–314., 339., 375., 379., 513.; *Uő*: Államszervezés. In: Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig I–II. Szerk. Bartha Antal. Bp. 1984. I. 750, 831–832. Vö. *Kristó Gyula*: Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Historica 67. (1980) 57–65. (Reprintben *Uő*: Oroszok az Árpád-kori Magyarországon. In: *Uő*: Tanulmányok az Árpád-korról. Nemzet és emlékezet. Bp. 1983. 191–208.); Lásd még *Font Márta*: Orosz-magyar kapcsolatok. In: Korai magyar történeti lexikon, 9–14. század. Szerk. Kristó Gyula – Engel Pál – Makk Ferenc. Bp. 1994. 509–510.

⁴⁹ *Katona Csete*: Viking és nomád eredetű kísérettagok a 9–11. századi kelet-európai udvarokban. In: *Micae Mediaevales VII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Farkas Csaba – Ribi András – Veres Kristóf György. Bp. 2018. 49–64.; *Uő*: Vikings in Hungary? The theory of the Varangian-Rus bodyguard of the first Hungarian rulers. Viking and Medieval Scandinavia 13. (2017) 23–60.; *Uő*: Viking zsoldosok a IX–XI. századi Kelet-Európában. Hadtörténelmi Közlemények 131. (2018) 4. sz. 811–833.

hogy az *Örvar Odds saga* szerzői hallhattak ilyen esetekről, sajnos még csak közvetett bizonyítékokkal sem tudnánk alátámasztani.

A történelmi helyzet lehetőséget teremthetett azonban néhány viking harcos magyarországi szolgálatba állásához egy kissé későbbi időszakban, a 11. század közepén (a klasszikus viking kor kései szakaszában). Ekkor Magyarországon belháborúk sora folyt, Orseolo Péter és a Vazul-fiak (András és Levente), valamint ezt követően András és Béla között. Ez az az időszak, amikor a saga cselekménye leginkább összhangba hozható a magyarországi eseményekkel; a „két király uralmával” (Péter és András, András és Levente, András és Béla?), a „királygyilkossággal” (Péter és András, sőt Aba Sámuel is a végső csatavesztés után nem sokkal hal meg), valamint a skandináv eredetű zsoldosok Magyarországra jövetelével (András és Levente kijevi tartózkodása). Felvethető még, hogy a történet a Magyarországon átkelő Sigurd kíséretének tagjaitól származik, akik Könyves Kálmán király udvarában (1095–1116) hallhattak hasonló eseményekről Álmos herceggel kapcsolatosan – két testvér uralma, polgárháborús állapotok, külföldi segítség.⁵⁰

Mіндеzek az információk – legyen akármelyik időszak is a történetek ihletője – természetesen az eseményektől való idő- és térbeli távolság miatt és a szóbeli hagyományok írott formátumba történő átültetése közben összekeveredtek, és a mű aktuális ideológiai üzenetéhez idomultak a saga szerkesztőinek változtatásai nyomán.

Ha igazolhatóvá válna a skandináv harcosok 11. századi magyarországi alkalmazása, az erősíthetné a saga-részlet „hitelet” is. A vikingek magyar szolgálatba fogadásához a legjobb lehetőséget a későbbi I. András király (1046–1060) 1030-as évekre keltezett kijevi száműzetése nyújthatta. Legújabbán Font Márta foglalkozott behatóan a kérdéssel, aki maga is feltételezte, hogy András kijevi házassága révén ruszbeli kísérettel érkezett vissza Magyarországra, hogy megvívjon a trónért.⁵¹ A feltételezést erősítheti, hogy András patrónusa, I. Bölcs Jaroszláv kijevi nagyfejedelem (1019–1054) – aki anyja révén maga is félig skandináv származású volt – szorosra fűzte kapcsolatait az északiakkal: felesége Ingigerd, III. Olaf svéd király (995–1022) leánya volt, míg ő maga több ízben is varég zsoldosokat bérelt fel apjával és testvéreivel kialakult konfliktusai során.⁵² A későbbi norvég király, III. Keménykezű Harald (1047–1066) is a fejedelemnél vendégeskedett egy ideig, és sagája szerint el is vette annak egyik lányát, Ellisifet.⁵³ Merseburgi Thietmar szász utazó és püspök az ezred-

⁵⁰ A köztörténeti eseményekre lásd *Kristó Gyula*: Magyarország története 895–1301. Bp. 2007. 117–122., 140–141.; *Gábor Varga*: Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation. München 2003. 99–125.

⁵¹ *Font Márta*: I. András és Bölcs Jaroszlav. *Világtörténet* 37. (2015) 4. sz. 607–624.

⁵² Óláfs saga helga. In: *Sturluson, S.*: Heimskringla i. m. II. 144–148.; Régmúlt idők elbeszélése i. m. 103–119.

⁵³ Haralds saga Sigurðarsonar. In: *Sturluson, S.*: Heimskringla i. m. III. 89–91.

forduló elején írt krónikája is arról számolt be, hogy 1018-ban Kijevben „nyüzsögtek az ott futkosó dánok”.⁵⁴ A Kijevi Ruszban tartózkodó varégokat az első orosz törvénygyűjtemény, a *Russzkaja Pravda* cikkelyei alapján különleges jogok illették meg Jaroszláv udvarában.⁵⁵ A kijevi varég szolgálat és Jaroszláv fejedelem viking kapcsolatai jól ismertek mind az óorosz krónikák, mind az óészaki sagák híradásaiból.⁵⁶

András tehát minden bizonnyal találkozott varégokkal Kijevben, és teljesen logikus a feltételezés, hogy a harcosok némelyike elkísérte őt Magyarországra. Ennek igazolására ez idáig még nem történt kísérlet. Lehetséges azonban, hogy az András kíséretében szolgáló skandináv zsoldosok emlékét két – máig tisztázatlan eredetű – név formájában egy magyar forráshely is fenntartotta.

A Képes Krónika „vikingjei”

A 11. századi magyar köztörténeti eseményekre nézve egyik legfontosabb forrásunk a 14. századi krónikakompozíció.⁵⁷ A kutatás a fennmaradt szöveg két verzióját különbözteti meg: a rövidebb, úgynevezett *Budai Krónika* családjába és a hosszabb, a *Képes Krónika* családjába tartozó kódexeket. A krónikakompozíció kéziratairól és a különböző szövegváltozatok viszonyáról számtalan munka született.⁵⁸ A krónikakompozíció legrégebbi és legdíszesebb kéziratáról elnevezett

⁵⁴ „Quae, sicut omnis haec provincia ex fugitivorum robore servorum huc undique confluencium et maxime ex velocibus Danis.” – Thietmari Merseburgensis Episcopi Chronicon. Hrsg. Robert Holzmann. (MGH Scriptores rerum Germanicarum Nova Series 9.) Berlin 1935. 530.

⁵⁵ Szili Sándor – Szvák Gyula: A középkori orosz történelem forrásai. Egyetemi segédtkönyv. Bp. 2005. 18–25.

⁵⁶ Henrik Birnbaum: Yaroslav's Varangian Connection. Scando-Slavica 24. (2008) 1. sz. 5–25.; Samuel Hazzard Cross: Yaroslav the Wise in Norse Tradition. Speculum 4. (1929) 2. sz. 177–197. A kijevi udvar kevert jellegét erősítik az oda köthető korabeli nevek és rokoni kapcsolatok is. Laszlovszky József: Skóciai Szent Margit és az angol–magyar kapcsolatok. In: Bárány Attila – Laszlovszky József – Papp Zsuzsanna: Angol–magyar kapcsolatok a középkorban i. m. I. 76–78.

⁵⁷ Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. In: Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I–II. Ed. Emericus Szentpétery. Bp. 1937–1938. Bővített kiadása: Bp. 1999. Jegyz. Szvák Kornél – Veszprémy László. (a továbbiakban: Scriptores rerum Hungaricarum) I. 217–505.; Képes Krónika. Ford. Bollók János. Jegyz. Szvák Kornél – Veszprémy László. Bp. 2004.; Képes Krónika. Ford. Bellus Ibolya. Jegyz. Kristó Gyula. Bp. 1986.

⁵⁸ Domanovszky Sándor: Praefatio. In: Scriptores rerum Hungaricarum I. 219–237.; *Uő*: A Budai Krónika I–III. Századok 36. (1902) 615–630., 729–752., 810–831.; Kristó Gyula: Anjou-kori krónikáink. Századok 101. (1967) 457–504.; Kristó Gyula – Makk Ferenc: Krónikáink keletkezéstörténetéhez. Történelmi Szemle 15. (1972) 198–203.; Kristó Gyula: Krónikakompozíció. In: Korai magyar történeti lexikon i. m. 381–382.; Szvák Kornél – Veszprémy László: Krónikák, legendák, intelmek. Utószó. In: Scriptores rerum Hungaricarum II. 750–761.; Kristó Gyula: Magyar historiográfia I. Történetírás a középkori Magyarországon. Bp. 2002. 78–88.; Szvák Kornél: Utószó és irodalom. In: Képes Krónika. Ford. Bollók János. Jegyz. Szvák Kornél – Veszprémy László. Bp. 2004. 233–256.; Thoroczkay Gábor: Krónikakompozíció. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon I–XIII. Szerk. Kőszeghy Péter – Tamás Zsuzsanna. Bp. 2006. VI. 322–324.; Kertész Balázs: A 14. századi magyarországi krónikaszerkesztmények utóélete a késő középkorban. Századok 150. (2016) 473–499.

Képes Krónika szerzője, saját megfogalmazása szerint „sokféle krónikából” (*diversis cronicis*) dolgozott.⁵⁹ A *Képes Krónika* családjának kézíratai sokat vitatott, ám elsőrendű adatokkal szolgálnak I. András király korára vonatkozóan. Ezeket a részleteket a *Budai Krónika* családja nem taglalja. A *Képes Krónika* 89. és a 90. fejezete ismerteti a III. Henrik német–római császárral (1046–1056) vívott 1051. és 1052. évi hadjáratok történetét. Ezek közül az előbbi – a krónikában tévesen előbb tárgyalt, ám kronológiailag valójában későbbi –, 1052. évi német támadásról őrizte meg a forrás azt az ismert anekdotát, miszerint a Pozsonyt vívó német sereg Dunán horgonyzó hajóit egy Zotmund nevű vitéz megfúrta, ezzel az ostrom megszüntetésére készítve az ellátmány nélkül maradt német sereget:

„Abban az időben a német király nagy hadsereggel ostrom alá vette Pozsony várát; meg akarta torolni a Péteren esett sérelmet, és Magyarországot a saját uralma alá akarta vetni. Sok hadigépet állított föl a vár megvívására, de nyolcheti ostrom után sem tett semmi előrehaladást. Az említett király egyébként hajóhaddal érkezett Pozsony várának ostromlására. Ekkor a várban lévő magyarok találtak egy úszáshoz roppant jól értő embert, név szerint Zotmundot, és az éj csendjében a császár hajóihoz küldték. Ő a víz alatt a hajók közelébe férkőzve valamenynyit meglékelte, s azok hirtelen megteltek vízzel. Tönkrement a németek hadereje, s így meggyengülve és erejüket veszve visszatértek hazájukba. Sok vitéz volt Pozsonyban, de ezek közül különösen kiemelkedett Vojtek, Endre, Vilungard, Urosa és Márton, akik naponta keményen küzdöttek a németekkel.”⁶⁰

Mind az epizód cselekménye, mind a benne szereplő vitézek nevei fontos adalékokkal szolgálhatnak az általunk taglalt problémához. Két vitéz, a „főszereplő” Zotmund, valamint a többi harcossal együtt kiemelt Vilungard neve az, melyről feltételezhető, hogy óészaki eredetű, és ennél fogva varég zsoldosokat jelez.

A két névről vajmi keveset tudunk, ráadásul ez az egyetlen munka, amelyben fennmaradtak. A *Képes Krónikával* közös forrásból dolgozó, és magvában vele azonos, ám rövidebb terjedelmű *Budai Krónika* nem szól a fentebb idézett részletekről, csupán annyit közöl, hogy a németek nyolc hét után felhagytak az

⁵⁹ *Chronici Hungarici* i. m. 239. A *Képes Krónika* szerzőségéről legújabban (további referenciákkal) lásd *Bácsatyai Dániel*: Jogi műveltség, történetírás és kancellária a 14. századi Magyarországon. *Történelmi Szemle* 57. (2015) 607–618.

⁶⁰ *Képes Krónika*. (Ford. Bollók János) 59. Eredeti szöveg: „Eo tempore Teutonicorum rex cum magno exercita obsedit castrum Posen volens iniuriam Petri vindicare et Hungariam suo domino subiugare. Extruxit autem multas machinas bellicas ad pugnandum castrum, et per octo ebdomadas obsidendo nihil profecit. Venerat enim predictus rex navigio ad obsidendum castrum Posen. Tunc Hungari, qui in castro erant, natatorie prudentissimum invenerunt hominem nomine Zothmund, quem noctis in silentio ad naves imperatoris miserunt, qui suba qua veniens subito aqua plene facte sunt, et potentia Theutonicorum contrita est, et sic effeminati enervatique viribus reversi sunt ad propria. Multi enim milites erant in Posen, sed precipui erant inter eos Woytech, Endre, Vylungard, Vrosa et Martinus, qui cotidie cum Teutonicis dimicabant acriter.” – *Chronici Hungarici* i. m. 346–347.

ostrommal.⁶¹ A *Képes Krónika* családjához tartozó öt kézirat közül három: maga az 1358 körül lejegyzett *Képes Krónika*, az 1431-es *Csepreghy-* és a 16. század elején készült *Béldi-kódex* a nevek különböző átíratait tartalmazza. Ezek ugyanis átírás közben korrumpálódtak, melynek következtében az alábbi variációkban maradtak fenn: 1. *Képes Krónika*: Zothmund, Vylungard, 2. *Csepreghy-kódex*: Zothmond, Vilungard, 3. *Béldi-kódex*: Zothmond, Vilingard.⁶²

Az *Árpád-kori személynévtár* csak a krónikakompozícióból ismeri őket, és nincs nyomuk más, germán névszótárban sem.⁶³ A legközelebbi adatot a *Magyar utónévkönyv* szolgáltatja, mely a Zotmund nevet germán eredetűnek tartja, és a „gyors”, valamint a „védelem” szavak összetételével magyarázza.⁶⁴ Abban a kérdésben valóban nem lehet vita, hogy mindkét név germán eredetű, méghozzá azok „kételemű” csoportjába tartozik, ahol a szóösszetétel mindkét tagja különálló jelentéssel is bír.⁶⁵ Ezt a nevek második tagjai, a *-mund* és a *-gard* kétséget kizáróan megerősítik. Különös – ám talán nem véletlen – egybeesés, hogy mindkét utótag ’védelem, védelmező’ jelentéssel is bír.⁶⁶ A *-mund* (óészakiul *mundr*) végződésű férfinevek

⁶¹ Chronici Hungarici i. m. 346.

⁶² Uo.

⁶³ *Fehértói Katalin*: Onomasticon Hungaricum Nomina propria personarum ætatis Arpadianæ (1000–1301). Árpád-kori személynévtár (1000–1301). Bp. 2004. 812, 858.; *Gottfried Schramm*: Namenschatz und Dichtersprache. Studien zu den Zweigliedrigen Personennamen der Germanen. Göttingen 1957.; *Ernst Förstemann*: Altdeutsches Namenbuch I–II. Nordhausen 1856. I.; *Lena Peterson*: Lexikon över urnordiska personnamn. 2004. (<https://bit.ly/2lJSwpg>, letöltés 2019. jan. 1.); *Uő*: Nordiskt runnamnslexikon. Uppsala 2007. A késő antikvitás germán népeinél sem ismeretes még csak hasonló névalak sem, lásd *Moritz Schönfeld*: Wörterbuch der Altgermanischen Personen- und Völkernamen. Heidelberg 1911.; *Hermann Reichert*: Lexikon der Altgermanischen Namen, I. Text. Wien 1987. A sokszor Árpád-kori előzményekre visszatekintő Anjou-kori nevek között sem szerepelnek. Lásd *Slíz Mariann*: Anjou-kori személynévtár (1343–1359). Bp. 2017.

⁶⁴ *Ladó János – Bíró Ágnes*: Magyar utónévkönyv. Bp. 2016. 152.

⁶⁵ *Kálmán Béla*: A nevek világa. Bp. 1973. 26–30.; *Schramm, G.*: Namenschatz und Dichtersprache i. m.; *Lena Peterson*: The Development of Proto-Nordic Personal Names. In: The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Language I–II. Eds. Oskar Bandle et al. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 22.) Berlin 2002. I. 665–666.; *Uő*: Developments of Personal Names from Ancient Nordic to Old Nordic. In: The Nordic Languages i. m. I. 746.; *Uő*: Mono- and dithematic personal names in Old Germanic. In: Probleme der Namenbildung. Rekonstruktion von Eigennamen und der ihnen zugrundeliegenden Appellative. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 1–4. September 1986. Hrsg. Thorsten Andersson. (Nomina Germanica 18.) Uppsala 1988. 121–130.

⁶⁶ A *-mund* az ógermán **mundō* (’kéz’) szóból ered. *Vladimir Orel*: A Handbook of Germanic Etymology. Leiden 2013. 275. Ezt a fajta jelentését az óészaki *mund* szó is megtartotta. *Geir T. Zoëga*: A Concise Dictionary of Old Icelandic. Oxford 1910. 303. Másik jelentése ’védelem’. *Jan de Vries*: Altnordisches Etymologisches Wörterbuch. Leiden 1977. 395.; *Förstemann, E.*: Altdeutsches Namenbuch i. m. 940. A *-gard* eredeti alakja az ógermán **gardaz*, eredeti jelentése ’udvar, ház’, melyet az óészaki *-gardr* is megőrzött. *Orel, V.*: A Handbook of Germanic Etymology i. m. 126.; *Zoëga, G. T.*: A Concise Dictionary of Old Icelandic i. m. 161. Az orosz területekre használt óészaki *Garðar* alak is ebből ered. ’Erőd’ jelentéssel is bír. *Richard Cleasby – Gudbrand Vigfusson*: An Icelandic-English Dictionary. Oxford 1874. 191–192. Tulajdonnevekben utótagként használva ’védelmező’ értelmet nyer. *de Vries, J.*: Altnordisches Etymologisches Wörterbuch i. m. 156.; *Rikard Hornby*: Fornavne i Danmark i

igen gyakoriak a skandináv névanyagban, de a *-gard* (óészakiul *garðr*) utótagú óészaki férfinévek is megfelelően adathozhatók,⁶⁷ bár ezekben az összetételekben egy forrásból sem ismeretesek.⁶⁸

A probléma feloldásához fogódzót nyújthat a két név előtagjának azonosítása. Elképzelhetőnek tartom, hogy mindkét névalakra „leíró névként” kell tekintenünk. A Vilungard név előtagja lehet az ’akar, hajlandó’ jelentésű óészaki *vilja* ige egyes szám első személyű *vil* vagy többes szám első személyű *viljum* alakja.⁶⁹ A névösszetétel óészaki *-garðr* alakjával együtt így a teljes név egy ’védelmezni akaró’ személyt, vagyis testőrt jelölne. Nyelvtani konstrukcióként ez nem lenne egyedülálló. A név későbbi, Willigard (Willigart, Willegart) germán alakban ugyanilyen összetételben és jelentésben ismert, bár meg kell jegyezni, hogy ez női név.⁷⁰ A „keleti vikingeket” jelölő *varég* szó szintén egy hasonló összetett szerkezetre, az óészaki *væringra* vezethető vissza, mely a *vár* (’eskü’) és *gingi* (’társ, csatlós’) szavakból áll össze, és egy eskütételt végző társat jelöl.⁷¹ Az eredetileg foglalkozást és etnikumot jelölő *varég* szóval Jaroszláv korabeli személynévként is találkozunk az *Óoroszláv Óschrónika* lapjain.⁷²

A *Zotmund* név a kézirat-variációk között is szemléltethető változások következtében (a *Képes Krónika* másolói már *Zothmond*ként jegyzik le) torzulhatott el olyan formában, hogy ne tudjuk azonosítani egyetlen ismert germán vagy óészaki névvel sem. A *-mund* és *-mond* forma esetében például a korszakban az *o* és *u* írásában bekövetkező tipikus hangjelölési ingadozást figyelhetjük meg.⁷³ Az eredeti szóalak azonos lehet az óészaki *Thodmund* (óészakiul *Þjóðmundr*) vagy *Sudmund* (óészakiul *Suðmundr*) névvel is. Utóbbit támogatja, hogy a *t* és a *d* zöngésség szerinti pár így

middelalderen. In: Personnamn. Utg. Assar Janzén. (Nordisk Kultur 7.) Stockholm 1947. 196.; *Assar Janzén*: De fornsvenska personnamnen. In: Personnamn i. m. 266.

⁶⁷ A *-mundr* nagyon elterjedt utónévtag, ezért külön referenciákat nem érdemes rá hozni. A *-garðr* jóval ritkább. Előfordulásaira példát lásd *Peterson, L.*: Nordiskt runnamnslexikon i. m. 230., 320.; *Janzén, A.*: De fornsvenska personnamnen i. m. 266. *Garðar/Garðr* (izlandi) és *Garðarr* (svéd) alakban önállóan is ismert férfinév, lásd Íslendingabók. Landnámabók. Gaf út. Jakob Benediktsson. (Íslenskt fornrit 1.) Reykjavík 1986. 458.; *Sögubrot af nokkrum fornkonungum* i. m. 379.

⁶⁸ Nem jegyzi őket a Dictionary of Medieval Names from European Sources nevű online gyűjtemény sem (<http://dmnes.org/>, letöltés 2019. jan. 5.).

⁶⁹ *Cleasby, R. – Vigfusson, G.*: An Icelandic-English Dictionary i. m. 706.; *Zoëga, G. T.*: A Concise Dictionary of Old Icelandic i. m. 490–491.

⁷⁰ *Förstemann, E.*: Altdeutsches Namenbuch i. m. 1307. A germán neveknel gyakori, hogy egy-egy elő- vagy utótag csupán egy női- vagy férfinévhez kapcsolódhat. A jelenség skandináv névadást érintő vonatkozásaira lásd *Philip A. Shaw*: The Role of Gender in some Viking-Age Innovations in Personal Naming. Viking and Medieval Scandinavia 7. (2011) 151–170. A *-garðr* utótaggal például jóval gyakoribbak a női nevek. Lásd *Hornby, R.*: Fornavn i Danmark i. m. 196. Mivel azonban férfinévvel is megtalálható (lásd fentebb), így a mi esetünkben ez nem kizáró ok az azonosításra.

⁷¹ *Adolf Siender-Petersen*: Zur Bedeutungsgeschichte des Wortes *væringi*, Russ. *vařag*. Acta Philologica Scandinavica 6. (1931–1932) 26–38.

⁷² Régmúlt idők elbeszélése i. m. 72.

⁷³ *Szengyörgyi Rudolf*: A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása. Doktori (PhD) értekezés. ELTE. Bp. 2010. 149–153.

könnyen váltakozhatnak.⁷⁴ Szóba jöhet még a kontextushoz jobban illő *Solmund* (óészakiul *Sólmundr*) alak, melynek *sól-* előtagja 'csarnokot, házat' jelent, és így ez is a germán jellegű kíséretnek harcos elemére utalna ('a ház/csarnok védelmezője').⁷⁵

Az óészaki nyelvet feltételezhetően nem ismerő krónikás(ok) latin nyelvű, többszörösen másolt krónikájától nehéz lenne elvárni az eredeti nevek pontos szerepeltetését. A középkori európai latin nyelvű forrásokra kimondottan jellemző a skandináv nevek helytelen, a helyi kiejtésnek és írásmódnak megfelelő lejegyzése. Ez alól feltehetőleg a középkori magyar források sem képeznek kivételt, mivel más külföldi neveket is többnyire pontatlanul vagy eltérő formákban jegyeztek le.⁷⁶ Bár nyelvészeti szempontból a két nevet teljes bizonyossággal nem tudjuk azonosítani, a „leírónév-effektus” megmagyarázná, hogy miért nem találkozunk ezekkel más forrásokban is. Nem lehetetlen az sem, hogy a Jaroslávnál vendégeskedő Andráshoz csatlakozó varégek foglalkozását (elérte vagy szándékosan) személynévként tartotta fenn a magyar hagyomány.⁷⁷

A nevek skandináv eredetét támogatja a többi, András kíséretében harcoló katonája neve is: míg a Vojtek valószínűleg ócseh vagy lengyel, addig az Urosa, valamint az Endre valószínűleg szláv eredetű nevek voltak. Noha egy adott név eredete természetesen nem azonos viselője etnikumával, az adott kontextusban szembeűnő, hogy András kíséretének tagjai olyan nyelvekhez köthető neveket viselnek (cseh/lengyel, szláv, skandináv/germán), melyek egybeesnek száműzetésének helyszínével (Csehország/Lengyelország, Kijevi Rusz). Külön érdekesség – bár talán csak véletlen egybeesés –, hogy a Vojtek *voj-* (*woy-*) előtagja szintén 'háború, harcos' jelentéssel bír. Bár az Urosa a magyar 'úr' szó *a* és *s* képzőkkel kialakított alakja is lehet, ebben az esetben valószínűbb, hogy szláv átvétel. Mindemellett a *Wrus*, *Wros*, *Vrus*, *Vros* formákban megjelenő orosz szónak is olvasható, végén a szláv *-a* kicsinyítő képzővel. Vagyis jelölhet olyasvalakit, aki a Kijevi Ruszból jött, és akit a magyarok (nem használva eredeti nevét) származásáról neveztek el.⁷⁸

⁷⁴ A Grimm nagyszótár szerint például a *-sudd* forma *-sudde* és *-sutte* alakokban is megtalálható több német nyelvjárásban is. *Jacob Grimm – Wilhelm Grimm: Deutsches Wörterbuch* 1360. (<https://bit.ly/2k2Qyjo>, letöltés 2019. jan. 20.)

⁷⁵ *Peterson, L.: Nordiskt runnamnslexikon* i. m. 186–187. Ezek jóval valószínűbbek, mint az ófel-németből ismert *Zo(t)t*, ami egyébként is közszó, nem névelem, és *zata*, *zota* *zotta* alakokban 'borzas, bozontos, ápolatlan hajú', 'sisak tolldíszé', 'hajcsomó' jelentésekben dokumentált. *Gerhard Köbler: Wörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes*. Paderborn 1999. 208.

⁷⁶ *Evert Melefors: The Development of Old Nordic Personal Names*. In: *The Nordic Languages* i. m. I. 964.; *Fehértói Katalin: Árpád-kori személynevek olvasatainak megbízhatóságáról*. *Magyar Nyelv* 97. (2001) 4. sz. 460–467.

⁷⁷ Ekkoriban még élt a leíró névadási hagyomány, vagyis foglalkozásáról is kaphatta valaki a nevét. Lásd például *Pais Dezső: Régi személyneveink jelentéstana*. Bp. 1966. 21–24.

⁷⁸ A Vojtek-re lásd *Bárczi Géza: A Tihanyi Apátság alapítólevele mint nyelvi emlék*. Bp. 1951. 60.; *Aleksander Brückner: Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków 1927. 629.; *Aleksandra Cieslikowa: Słownik etymologiczno-motyacyjny staropolskich nazw osobowych I–VII*. Kraków 2000.

A forráskritika szempontjait követve azonban megkérdőjelezhető Zotmund és Vilongárd történelmi létezése.⁷⁹ A szakirodalomban felvetődött, hogy a krónikakompozíció 89. és 90. fejezete kronológiai pontatlanságokat tartalmaz; rossz sorrendben írja le a két német hadjáratot, pontatlanul az 1052. évre datálja a III. Henrikkel kötött békeszerződést és rossz időpontot ad meg Salamon esküvőjére is. A pontatlanságok arra utalnak, hogy nem egy szemtanú beszámolójának 14. századi átmásolásával van dolgunk. Ezt alátámasztja az is, hogy a Vértes nevének etimológiai magyarázata már megszilárdult a krónika lejegyzésének idejére.⁸⁰

Ezek a következtetések azonban nem zárják ki azt, hogy a krónikás olyan forrásszöveget dolgozott át, mely az eseményekkel, ha nem is teljesen, de csaknem egykorú lehetett.⁸¹ A forrásrészlet hitelének védelmében mindenképpen felhozható, hogy szövegét tekintve egyezéseket mutat a 11. századi okleveles anyaggal. A már említett III. Henrik-féle békeszerződés leírása egy ismert okleveles formulát tartalmaz, ami valószínűsíti, hogy korábban létezhetett ilyen dokumentum. A kitüntetett harcosok nevei közül pedig több – a *Márton*, *Endre* és *Vojtek* – is szerepel az 1055. évi tihanyi alapítólevélen.⁸²

Zotmund és Vilongárd kimaradt ebből a felsorolásból, így az apátság alapítólevele nem bizonyítja közvetlenül azt, hogy valós történelmi személyekről van szó. A történetben azonban Vilongárdnak semmilyen szerepe nincs, és az is érthetetlen, miért választott volna a krónikás – amennyiben saját képzeletére támaszkodik – egy olyan, teljesen idegen nevet, mint a *Zotmund*, amikor a „bűvár epizódot” megalkotta. Egyébként is felvetődik a kérdés, hogy miféle ideológiai vagy egyéb célt szolgálnának

I. 348.; Az Uroša-ra lásd *Bárczi Géza*: A magyar szókincs eredete. Bp. 1958. 132.; *Melich János*: Szláv jövevényszavaink I–II. Bp. 1903–1905. II. 129.; *Fehértói, K.*: Árpád-kori személynévtár i. m. 783. Az Endre német eredetű is lehet. Vö. *Szilágyi Ferenc*: Sokféle neveknél magyarázatja. Névnapj szójegyzék az év (majd) minden napjára. Bp. 1987. 267–268.

⁷⁹ Zotmund létezését többen is elfogadják. Lásd *Szabados György*: The Hungarian National Defense during the German Wars 1030–1052. *Chronica* 6. (2006) 79–80.; *Szabó Csaba*: Die militärischen Aspekte der deutsch-ungarischen Beziehungen während der Salierzeit. *Ungarn-Jahrbuch* 21. (1995) 13.

⁸⁰ *Vészprémy László*: Korhúség és forrásérték a magyar krónika egyes fejezeteiben. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II.* Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Bp.–Debrecen 2014. II. 809–815.

⁸¹ A krónikakompozíció szerkesztője használhatta az ősgesztának (vagy őskrónikának) nevezett, elveszett forrást. Az ősgesta megszületését leghamarabban Salamon idejére, legkésőbb pedig Kálmán uralkodására teszik a történészek. I. András korabeli réteget kevesen tételeztek fel a kompozícióban. Ezekre lásd *Thoroczkay Gábor*: A magyar krónikairódalom kezdeteiről. In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban.* Szerk. Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2010. 23–31.; *Bagi Dániel*: Béla és a pomerán. *Megjegyzések a XIV. századi krónikakompozíció 79. fejezetéhez.* In: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban* i. m. 295–306.

⁸² *Diplomata Hungariae antiquissima: accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia.* Ed. Györfly György. Bp. 1992. 145–152.; *Bárczi G.*: A Tihanyi Apátság alapítólevele i. m. 12.; *Gerics József*: A krónikakutatás és az oklevéltan határán. *Irodalomtörténeti Közlemények* 3. (1974) 281–295.; *Szócs Tibor*: A 14. századi krónikaszerkesztmény interpolációi és 11. századi okleveleink. *Fons* 14. (2007) 59–95.

ezek a nevek a krónikakompozíció narratívájában? A krónikában szereplő két idegen személynév hitelességét támogathatja egy analóg példa, melyet a cseh Szent Ludmilla 10. század végi, latin nyelvű legendájából ismerünk. A történet szerint a Ludmillát kivégző két orgyilkos a Tunna, illetve a Gommon nevet viselte.⁸³ A két név etimológiáját a latin nyelvű rögzítésnek köszönhetően szintén nehéz meghatározni, ám a legtöbb értelmezés szerint ezek is skandináv nevek voltak.⁸⁴ Legyen a két név skandináv, vagy akár csak germán eredetű, nehéz lenne megmagyarázni, hogy mi érdeke fűződhetett a legenda szerzőjének a két idegen név „kitalálásához”.⁸⁵ Valószínűbb – csakúgy, mint Zotmund és Vilongárd esetében –, hogy történeti személyekkel állunk szemben, akik külföldi zsoldosként kaptak feladatokat az udvarban.

Kétségek merültek fel azonban a két fejezet hadtörténeti eseményeit illetően. Veszprémy László mutatott rá arra, hogy a 90. fejezet németeket félrevezető „levélcese” gyakori történetírói konvenció a tárgyalt időszakban.⁸⁶ Ezzel párhuzamosan Veszprémy kételkedik a „búvárepizód” történelmi hitelességében is. A német támadás hírért megerősítő *Altaichi évkönyv* ugyanis nem tud Zotmundról és tettéről; azt csak egyetlen külföldi kútfő, a 15. századi bajor humanista, Aventinus tartotta fenn, aki maga is a krónika alapján dolgozott. A hajók megrongálása a korabeli katonai gyakorlatot tükrözheti, miszerint visszavonuláskor a sereg elsüllyesztette saját teherszállító hajóit, hogy azok ne juthassanak az ellenség kezére.⁸⁷

Rá kell azonban mutatnunk arra is, hogy az ellenséges hajók meglékelése nem volt ritka taktika a középkor folyamán, a módszert több hadtudományi munka is javasolja.⁸⁸ Hogy a gyakorlatban milyen gyakran alkalmazták, és hogy léteztek-e erre specializálódott személyek vagy akár alakulatok, az már természetesen más kérdés. Búvárok mindenesetre már az ókor óta láttak el hadi feladatokat.⁸⁹ Hozzá kell tenni, hogy a korabeli skandinávok között az úzásnak kifejezetten kitüntetett szerepe volt. Az izlandi

⁸³ Utrpení sv. Lidmily. In: *Fontes rerum Bohemicarum I–VIII*. Hrsg. Josef Emler. Hildesheim 2004. I. 140–143.

⁸⁴ *Emil Walter*: Namnen Tunna och Gommon i tjeckiska legender och kronikor. In: *Studia Slavica Gunnaro Gunnarson sexagenario dedicata*. Red. Józef Trypućko. (Studia Slavica Upsaliensia 1.) Uppsala 1960. 147–196.; *Jaroslav Ludvíkovský*: Tunna und Gommon – Wikingen aus der Pragen Fürstengenfolschaft? *Folia diplomatica* 1. (1971) 171–188.

⁸⁵ *Jaroslav Ludvíkovský*: Great Moravian Tradition in the 10th cent. Bohemia and Legenda Christiani. In: *Magna Moravia: sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu*. Ed. Josef Macůrek. Praha 1965. 540–541.; *Uő*: Tunna und Gommon i. m.

⁸⁶ *Veszprémy L.*: Korhűség és forrásérték i. m. 813–814.

⁸⁷ Uo. 811. Vö. *Csepregi Oszkár*: Legenda és valóság a krónikák tükrében. Mi történt valójában 1052-ben Pozsony alatt? In: *A történelem peremén. Adalékok Magyarország történetéhez*. Szerk. Csepregi Klára et al. Bp. 2012. 113–148.

⁸⁸ *Susan Rose*: Medieval Naval Warfare 1000–1500. London 2002. 123.; *Felipe Fernández-Armesto*: Naval Warfare after the Viking Age, c. 1100–1500. In: *Medieval Warfare. A History*. Ed. Maurice Keen. Oxford 1999. 238.

⁸⁹ *Frank J. Frost*: Scyllias: Diving in Antiquity. Greece and Rome 15. (1968) 2. sz. 180–185.

ságak ugyanis ezt előkelő hadi erényként vagy próbatételként mutatták be. Az úszáshoz szorosan kapcsolódott (a forrásokban attól nem különült el) a „merülés” képessége. Ez két formában is tetten érhető. Egyrészt az úszóversenyek folyamán a két fél nem a leúszandó táv teljesítésében mérkőzött meg, hanem abban, hogy egymást a víz alatt tartásuk, illetve abban, mennyi ideig képesek a víz alatt visszatartani a lélegzetüket.⁹⁰ Másrészt a víz alá merülés is gyakori motívum, főként a tavak alján rejtőző kincs, fegyver vagy egyéb érték megszerzése során.⁹¹ Örvar Odd maga is kiváló úszó hírében állt, és merülési versenyen kerekedett felül más kísérettagokon a hunföldi Herraud király udvarában.⁹² Amennyiben Zotmund neve valóban skandináv, érthető, hogy a várat védő magyaroknak a hajólékelés megtervezésekor miért esett a választásuk az úszásban járatos „vikingre”. A krónika szövegezése, miszerint a várvédő magyarok „találtak” (*invenerunt*) egy búvárkodáshoz értő személyt, szintén azt sejteti, hogy ez a mesterség nem volt elterjedt saját köreikben, érdemes lehetett ezért a feladatot egy szakértőre bízniuk.

Következtetések

Mind a krónikák, mind az izlandi sagák különböző, más időszakból származó narratív rétegekből épülnek fel. A lejegyzett események számos szűrőn haladnak keresztül, mire a szájhagyomány, szemtanúk vagy egykorú beszámolóik által fenntartott történeteket a krónika vagy saga közönsége megismerheti. A folyamat során az eredeti történet torzul, rövidebb vagy hosszabb lesz, részletei megváltoznak és összekeverednek. A történeteket minden abba beavatkozó írtnak a saját ízlése, nyelve és nyelvezete, valamint politikai vagy ideológiai mondanivalója tükrében módosítja. Jól illusztrálja ezt mindkét fentebb bemutatott, 14. századi szöveg példája. Zotmund története például a korántsem egykorú Bonfininél már újabb részletekkel gazdagodott,⁹³ míg végül eljutott Vörösmarty Mihály *Búvár Kundjái*ig és annak modern regényekben való szerepeltetéséig.⁹⁴ Örvar Odd története már

⁹⁰ *Remígiusz Gogosz*: „Hver er sterkastr?” The Sports and Games of the Northmen in the Middle Ages. Doktori (PhD) értekezés. University of Rzeszów. Rzeszów 2016. 97–112.

⁹¹ Például *The Saga of Ásmundr, Killer of Champions*. Ford. Alison Finlay. In: *Making History: Essays on the Fornaldarsögur*. Eds. Alison Finlay – Martin Arnold. London 2010. 131. Jól ismert gyakorlat a Beowulfból is, lásd *Beowulf*. Szerk. Halácsy Katalin. Ford. Szegő György. Bp. 1994. 41–43.

⁹² *Boer, R. C.*: Örvar-Odds saga i. m. 154–155.

⁹³ „Andrásnak a városba behelyezett magyar őrsége szokatlan megoldást eszel ki, hogy éhínségre ne jusson, illetve hogy el ne torlaszolhassák a Dunát, amelyen az alsóbb részekből élelmiszert és segítséget lehet odaszállítani. Akad köztük egy Zotmund nevű férfi, nagyon gyakorlott úszó; ez a kapitány parancsára egy sötét éjjel óvatosan az ellenséges hajók alá úszik, és egy vékony fúróval apránként kilyukasztja azokat. Mire az egész flottát megrongálja, már alig marad ideje arra, hogy az övéihez visszaússzon, nehogy napkeltevel tetten ériék.” – *Antonio Bonfini*: A magyar történelem tizedei. Ford. Kulcsár Péter. Bp. 1995. 281.

⁹⁴ *Vörösmarty Mihály*: Búvár Kund. In: Vörösmarty Mihály összes költeményei. Összeáll. Horváth Károly. Bp. 2006. 177–179.; *Nemere István*: Búvár Kund. Bp. 2006.; *Geréb László*: Búvár Kund. Hajdúböszörmény 2011.

a középkorban hasonló evolúción ment keresztül, ahol nemcsak újabb részletek adódtak hozzá a legendás hős alakjához (például az Oleg-történet), de a kevésbé fontosnak ítélt részek ki is rostálódtak belőle (Odd magyarországi tartózkodása). Sokat változtathat a történeten az is, ha annak helyszínétől földrajzilag távol élő, ráadásul eltérő kulturális háttérrel rendelkező szerzők írnak egy adott témáról, önkéntelenül is hozzáigazítva ismereteiket saját nyelvi környezetükhöz. Így kaptak skandináv neveket a magyar királyok egy izlandi sagában, vagy kerültek lejegyzésre eltorzított formában a skandináv nevek egy latin nyelvű magyar krónikában.

Ennél fogva nehéz az idők távlatából egy-egy történetyszál eredetét és főként történeti hitelét megállapítani. Noha az *Örvar Odds saga* magyarországi epizódja egyértelműen tudósít az általunk vizsgált központi témáról, vagyis a skandináv harcosok magyarországi jelenlétéről, nem tudjuk megállapítani, hogy a részlet minden kétséget kizáróan viking kori szájhagyományból származik-e. Ezzel szemben a krónikakompozíció esetében feltehetőleg 11. századi szöveghely tanúsít magyarországi viking harcosokról, csak hogy itt éppen a szöveg az, amely nem mondja ki ezt egyértelműen. Míg egyik esetben a forráshely idejét kellene hipotetikusán megállapítanunk, addig a másik esetben ugyanez a szöveghelyben szereplő nevek értelmezésére vonatkozik.

Amit biztosan kijelenthetünk, az pusztán annyi, hogy a 14. századi Izlandon elképzelhetőnek tartották, hogy skandináv harcosok Magyarországon teljesítettek szolgálatot a viking korban, míg a 14. századi Magyarországon szintén nem tűnt hihetetlennek, hogy a 11. században külföldi (skandináv?) katonák szolgáltak itt. A középkori szövegek történeti hitelével kapcsolatosan óvatos álláspontot elfogadó történészek többsége ezen értelmezés mellett tenné le a voksát.

A másik lehetőség, hogy háttérismereteinkre támaszkodva (András rusz kapcsolatai, az izlandi saga-szerkesztők földrajzi ismeretei Kelet-Európáról) és a szövegek felépítését ismerve (az Oleg-történet vándorlása, a krónika 89. fejezetének „hitelessége”) legalább részben megbízunk a szövegekben olvasható információkban. Eszerint nem kell feltétlenül véletlen egybeesésnek tekintenünk az események bizonyos egyezéseit: a két „király” uralmát, a polgárháborús időszakot, azt, hogy Odd a menekülni kényszerült király szolgálatába annak külföldi száműzése során szegődött el, hogy a győztes király (I. András?) keresztény hitre térítette az országot vagy azt, hogy mind Zotmund, mind Örvar Odd kiemelkedően értett az úszáshoz és a merüléshez. Teljes egyezés aligha várható, hiszen a történeti alapra későbbi rétegek is ráakódhattak (például a Kálmán korabeli trónviszályok eseményei). Ebben az esetben azt mondhatnánk, hogy a Zotmundhoz és Vilongárdhoz hasonló varég harcosok magyarországi szolgálatának híre eljutott északra is. A hagyomány különböző formákban fejlődött tovább, mígnem remiszcenciái – a tartalmi változások után – két igen eltérő formában olvashatóvá váltak a 14. századi Magyarországon és Izlandon.

MELLÉKLET

Kap. XXXIV.

Oddr er nú kominn á Jórsalaland; hann snýr nú leið sinni út til Jórdánar, þar ferr hann ór klæðum öllum ok ór skyrtu sinni, ok helt hon öllum kostum sínum. Hann snýr nú austr með hafinu til Sýrlands ok hefir örvamel sinn á baki.

Oddr ferr nú af landi; er ekki sagt af ferð hans, fyrr en hann kemr austr á Ungaraland. Þar réðu fyrir landi konungar II ungir, hétu Vilhjálmr ok Knútr; þeir höfðu fyrir skömmu tekit við föðurleifð sinni. Vilhjálmr var þeira ellri ok vildi hann einn hafa forráð fyrir þeim, en Knútr undi því eigi; urðu þeir af því missáttir ok heldu úfríð.

En af því at Vilhjálmr var þeira reyndr meir í orrostum, þá varð hann liðfleiri ok drjúgari; kom Knútr á flótta ok lét lið mikit. Stökk hann þá ór ríki sínu; aflaði hann þá liðs hvargi sem hann fekk.

Þá er svá er komit, kemr Oddr til móz við Knút konung ok bauð honum lið sitt. Konungur spurði, hverr hann væri, en Oddr sagði. Knútr konungur mælti: 'Hefir þú farit til Bjarmalands fyrir löngu?' 'Ja,' sagði Oddr, 'var ek þar.' Konungur mælti þá: 'Velkominn skaltu með oss vera; skaltu geraz forstjóri fyrir liði mínu.'

Kap. XXXV.

Nú dróz lið mikit til Knúz konungs, ok eptir þat snýz hann aprt með herinn til síns lands. Oddr mælti þá til Knúz: 'Nú vil ek, at þú sendir menn til konungs, bróður þíns, ok bjóðir honum frið ok jafnsætti ok helmingaskipti á ríki. Konungur segir: 'Þessa för vil ek, at þú farir.'

Oddr hefir nú með sér C manna ok finnr Vilhjálmr konung ok segir honum boð bróður síns. Vilhjálmr konungur segir, at hann vill enskis skiptis Knúti konungi unna á ríki meira en hann sé innan hirðar. Oddr kvað hann eflaust mega þat vita, at Knútr konungur mun eptir leita sínum hluta. Þeir skilðu at svá mæltu.

Oddr ferr nú ok segir Knúti konungi svá skapat, ok at þeim var allra sætta varnat. Eptir þat stefna þeir herinum í mót Vilhjálmi konungi, ok þegar þeir finnaz, slær þar í mikinn bardaga. Oddr gekk svá hart fram, at hann brauz á skjáldborg Vilhjálms konungs, ok um síðir lagði hann sverði í gegnum hann; fell konungur þá undir merkjum sínum.

Var þá æpr sigróp um allan herinn. Knútr konungur lét þá stöðva bardagann ok bjóða öllum mönnum grið. Tók þat þá öll alþýða; játtu honum allir menn þá hlýðni ok gáfu þar til trú sína. Eptir þat settiz Knútr konungur í ríki sitt; bauð hann þá Oddi alla kosti með sér.

Hér um kvað Oddr þessa vísu:
'Unþak eige, áþr Ungara,
lofþunga tvá líta knáttak;
réþk meþ öþrom arfs at kveþja,
veittak jöfre vilt ofsinne.'

Kap. XXXVI.

Oddr hefir þar nú verit svá, at nökkurum misserum hefir skipt, ok þá gerir honum svá leitt, at hann má þar með engu móti lengr dveljaz. Konungr býðr honum lið mikit, en hann kvez þat með engu móti vilja.

THE VIKING WHO KILLED A KING OF HUNGARY

Hungarian Connections with a Medieval Icelandic Saga

by Csete Katona

SUMMARY

The paper explores a Hungarian episode in an old Icelandic story, the *Órvar Odds saga*, written down in the fourteenth century, and the information it contains relating to Hungarian history. It seeks to answer the question of how this scene, so unusual for a saga, was inserted into the narrative. While it is possible that the section of the text that contains the Hungarian events was derived from the saga of Sigurd Jerusalem Farer, the hypothesis that it was due to the oral reports of Scandinavian warriors who had served in Hungary that the “S” version of the saga contained the events of the stormy civil wars of the mid-eleventh century cannot be excluded either. A hint in that direction may be the fact that the memory of Scandinavian warriors serving in eleventh-century Hungary may have been preserved by a Hungarian source as well. The fourteenth-century chronicle compilation reports on soldiers with foreign names participating in the wars of King Andrew I. In the case of two of them, Zotmund and Vilongard, it can reasonably be proposed that the names they bore were of ancient Nordic origin.